

Vyslovování nevyslovitelného

Ve dnech 5. a 6. listopadu 2009 se na Katedře filosofie Západočeské univerzity v Plzni uskutečnil seminář věnovaný dílu Ludwiga Wittgensteina. Od narození myslitele, který ve svém *Traktátu* „vytyčil hranice výrazu myšlenek“, uplynulo v roce 2009 (26. dubna) sto dvacet let. V roce 2009 (18. ledna) to zároveň bylo osmdesát let od doby, kdy se Wittgenstein vrátil do Cambridge a znovu začal zkoumat filosofické problémy. Kdyby se namísto toho dále věnoval pouze preparování kočičích koster pro školáky či projektování domů pro své sestry, bylo by dílem neporozumění cokoliv dodávat k sedmi „bezesmyslným“ větám jeho *Traktátu* (srov. TLP 6.54).

Klíčem k nim je rozlišování mezi tím, co lze říci jasně, a tím, co se pouze ukazuje a je třeba o tom pomlčet. Toto nevyslovitelné, jež se ukazuje při říkání smysluplných, tzn. pravdivých nebo nepravdivých, vět o nastávání či nenastávání stavů věcí ve světě, je pro Wittgensteina mystické. Pokud se tedy snažíme promlouvat o věcech etiky, estetiky, o logické formě zobrazení zakládající isomorfii jazyka a světa, o možnostech a hranicích jazyka, či o světě jako celku, neporozuměli jsme logice našeho jazyka a používáme jej nepatřičně. Z tohoto důvodu jsou i věty *Traktátu* beze smyslu a kdo je pochopil, nemá potřebu se k nim vracet.

Traktát sice zůstal jedinou filosofickou knihou, kterou Wittgenstein za života publikoval, avšak jak sám v předmluvě konstatuje, dosáhl příliš málo tím, že v ní „vyřešil dané problémy s konečnou platností.“ Další zkoumání přinesla nejen kritiku pojetí jazyka jako souboru smysluplných výpovědí o světě, jež jsou strnule sevřené kontradikcí a tautologií, nýbrž i mnoho neočekávaných otázek a nových vhlédů. Například v poznámkách z posledních dvou let života, které byly vydány pod názvem *O jistotě*, Wittgenstein uvazuje o jazyce mimo jiné jako o proudu, v němž i některé věty mající formu vět empirických postupně „tuhnou“ a přeměňují se v „koryta“ vedoucí ostatní empirické věty. Takové ztuhlé věty pak fungují jako normy popisu či věty logiky formující základy pro operování s našimi myšlenkami, dokud se znovu nerozvolní a nejsou nahrazeny větami jinými (srov. *O jistotě* §§ 96, 167, 320 – 321, 401 – 402).

Pouť od *Traktátu* k poznámkám *O jistotě* Wittgenstein vyplnil několika tisíci stran fragmentárních textů tvořících složitě strukturovanou pozůstalost, jež je plná revizí a pokusů jinak vyjádřit totéž. Když krátce před Wittgensteinovou smrtí začali Rush Rhees a G. E. M. Anscombová připravovat vydání Wittgensteinových spisů, Anscombová se Wittgensteina tázala, jakým způsobem má vybírat z různých variant textu. Wittgenstein se v odpovědi podivil nad tím, jak od něj může očekávat rozhodnutí nyní, kdy je nemocný a pod vlivem silných medikamentů, když nebyl schopen jednoznačné volby v době,

kdy text psal a jeho mozek fungoval mnohem lépe. Poté co Anscombová trvala na své otázce, Wittgenstein ji rezignovaně doporučil, aby si hodila mincí.

Na tom, co bylo řečeno během dvou denního plzeňského semináře, se mimo jiné ukázalo, že čeští a slovenští filosofové se s pouhým házením mincí nechtějí spokojit ani osmapadesát let po Wittgensteinově smrti. Stále zde přetrvává snaha říkat věci jasně, i když se konstatuje, že jsou některé z nich nevy-slovitelné, a hrozí riziko, že mnohé myšlenky utonou v močálech jazykové autoreference.

Seminář zahájil Vojtěch Kolman (FF UK Praha), který ve svém příspěvku odpovídal na otázku *Říká logicismus něco, co říkat nemá?* Základem odpovědi byla teze, že problémem Fregova logicismu není jeho nekonzistence, nýbrž snaha vyjádřit vše do takové míry, aby nic nezůstalo nevyřčeno. Tato snaha byla předvedena ve světle Wittgensteinovy kritiky, a to nejen z pozic *Traktátu*, podle nějž se logicismus snaží říci něco, co lze jen ukázat (např. co je „předmět“, „funkce“ či „číslo“), ale především z perspektivy *Filosofických zkoumání* s jejich odmítnutím ideje, že každé pravidlo, kterým se řídíme, musí být explicitní.

Druhý dopolední referát s názvem *Wittgensteinova filozofie a jazyk matematiky* přednesl Ladislav Kvasz (PedF UK Praha, FMFI UK Bratislava). V příspěvku byl navržen program, jehož cílem je prozkoumat vztah mezi Wittgensteinovými tzv. oficiálními, tedy explicitně v díle vyjádřenými, a implicitními filosofiemi matematiky, které lze získat aplikací Wittgensteinových vhledů do povahy jazyka na matematiku. Implicitní filosofie matematiky *Traktátu* je podle Kvasze doplněna, nikoli nahrazena, filosofickou analýzou, jež chápe matematiku jako soubor navzájem propojených jazykových her. Tyto jazykové struktury matematiky Kvasz zároveň nazývá „nástroji symbolické a ikonické reprezentace“.

Celá odpolední sekce prvního dne, v níž postupně zazněly příspěvky Jiřího Fialy (KFI ZČU Plzeň) – *O jistotě*, Jamese Hilla (FF UK Praha) – *What Scepticism Shows: The Positive Role of Philosophical Doubt in Wittgenstein's On Certainty*, Ladislava Koreňa (FF UHK Hradec Králové) – *Wittgenstein versus skeptik* a Marka Tomečka (FD ČVUT Praha) – *Jméno ve spise O jistotě*, byla věnována úvahám z Wittgensteinova filosofického kšaftu. Z různých perspektiv byly interpretovány Wittgensteinovy pozdní postoje vůči skepticismu, jeho analýzy smyslu výpovědí o věděni, omylu a poznání, či rozboru způsobu jakým používáme vlastní jména.

Dopolední část druhého dne vyplnili Tomáš Čana (FF UCM Trnava), jenž ve svém příspěvku *Wittgenstein ako konvencionalista?* rekonstruoval Wittgensteinovy pozdní názory na nutnost logických pravidel, Juraj Podroužek s Igorrem Sedlárem (FiÚ SAV a FF UK Bratislava), kteří ve společném referátu *Ked' verí je absurdné* zkoumaly Moorův paradox víry (X tvrdí, že $(\varphi \wedge X$ nevěří, že

φ)) z pohledu modální logiky, a Ondřej Beran (FLÚ AV ČR Praha), který promluvil o tom, co se ukazuje jako *Slabší, silnější a mystické* při konfrontaci s cizím pojmovým a epistemickým systémem.

V odpolední části druhého dne Tomáš Došek (FF MU Brno) přednesl referát *Životní forma a konflikt ve Wittgensteinově pozdním myšlení*, přičemž životní forma byla představena jako to, kde jsou zakotvena implicitní pravidla, jež jsou předpokladem pravidel explicitních, a tzv. konflikt životních forem byl řešen rozlišením různých úrovní shody v jednání a v jazyce. Poslední dva příspěvky semináře byly věnovány estetice. Jakub Mácha (FF MU Brno) nejprve zkoumal „atmosféru“ slov a „prožitek významu“ v referátu *Beethoven při psaní deváté symfonie. K Wittgensteinovu pojetí uměleckého prožitku*. Stanislav Stark (KFI ZČU Plzeň) pak seminář uzavřel rozbořem *Některých problémů Wittgensteinova přístupu k umění*.

Do sborníku, jenž bude vydán na jaře 2010, mohou být na základě recenzního řízení vybrány i ty příspěvky, které na semináři nezazněly. Příspěvky budou přijímány do konce února 2010. Kontakt a další informace naleznete na www.kfi.zcu.cz/wittgenstein.

Další z řady odborných seminářů na plzeňské katedře filosofie bude věnován dílu amerického myslitele Nelsona Goodmana (1906 – 1998) a předběžně je plánován na duben 2010. Jste srdečně zváni!

Radek Schuster